

Philinos-Traktaten og Første Puniske Krigs udbrud

Erik Christiansen

Da nu disse traktater lyder sådan og opbevares skrevet på kobbertavler i ædilernes skatkammer ved Jupiters tempel på Capitolium, må man virkelig med føje undres over historikeren Philinos – ikke, fordi han ikke kendte dem, for det er ikke så underligt, siden endnu i min tid de ældste mænd i Rom og Carthago, som især syntes at interessere sig for statens anliggender, ikke kendte dem; men det forunderlige er, hvad der har givet ham mod til, og hvorledes han er kommet til at skrive det modsatte af, hvad der står i hine traktater, nemlig, at der skulle være en traktat mellem romerne og carthagerne, ifølge hvilken romerne skulle holde sig borte fra hele Sicilien, og omvendt carthagerne fra Italien, og at romerne overtrådte traktaten og brød ederne, de havde aflagt på den, da de første gang gik over til Sicilien. Således siger han nemlig udtrykkeligt i anden bog af sit værk, og det uagtet der aldrig har været, og heller ikke nu er, noget spor af en sådan overenskomst.

Så kategorisk afviser Polyb (3.26) påstanden om, at romerne ved deres overgang til Sicilien for at yde mamertinerne hjælp – og dermed udløste Første Puniske Krig i 264 f.v.t. – skulle have overtrådt en traktat med Karthago om at holde sig væk fra Sicilien (og karthagerne holde sig væk fra Italien), den såkaldte ”Philinos-traktat”. Der er grund til at tage Polyb alvorlig, og i 1958 nøjedes Badian med følgende korte fodnote: ”The supposed treaty of 306 (...) cannot be defended against Pol. III.26,3f.” (Badian 1958, p. 34, note 3).

Polyb er en af de mest agtværdige historieskrivere, vi har fra antikken. Han ville beskrive ”hvordan og i kraft af hvilken statsform romerne undertvang næsten hele den beboede verden i løbet af knap 53 år” (Polyb 1.1.5), fordi ”den lærdom, historien giver os, er den sandeste opdragelse og forberedelse til offentlig virksomhed” (1.1.2). Han var godt rustet til denne opgave. Som fremtrædende politiker i Det Achaiske Forbund havde han medvirket ved de græske beslutninger før udbruddet af Den Tredie Makedoniske Krig i 171 f.v.t. og måtte efter denne som en af tusind gidsler drage til Rom, hvor han blev personlig god ven med fremtrædende romere, især Scipio den Yngre. Han var også godt ”fagligt” uddannet og kunne således i bedste Tkukydid-stil skelne klart imellem en krigs ”årsag” (*aitia*), ”anledning/påskud” (*profasis*) og ”begyndelse” (*arkhê*) (Polyb 3.6, især 3.6.14). I denne sag gør han oven i købet det for en antik skribent ret enestående, at han opsøger og refererer arkivdokumenter.

Ikke desto mindre har der været, og er der fortsat en livlig debat om Philinos-traktatens eksistens. I den nye udgave af Cambridge Ancient History VII.2 fra 1989 akcepteres den af Scullard, mens Hoyos afviser den i sin monografi fra 1998 (pp. 9f. og 41f.). Det er ikke min hensigt her at gå nærmere ind i denne debat. Den er et karakteristisk oldtidshistorisk emne ved stort set at foregå og have foregået på grundlag af det samme materiale (i dette tilfælde siden genopdagelsen af Polyb i 1418), og det er helt i fødselarens ånd at forsøge en diskussion, der udelukkende bygger på kilderne. Jeg har derfor bevidst udeladt Badians detaljerede argumentation fra 1980 (mens Scardigli 1991 ikke har været mig tilgængelig). Det vil dog fremgå senere, at jeg for det afgørende argument vedkender mig min gæld til Toynbee (1965).

De traktater, Polyb har fundet i ”ædilernes skatkammer”, gengiver han i deres helhed således (her som iøvrigt i Erik Fox Maules oversættelse fra 1958):

Den første traktat mellem romerne og carthagerne sluttedes under Lucius Junius Brutus og Marcus Horatius, var der de første konsulter efter kongedømmets fald; det var også dem, der indviede Jupiters tempel på Capitolium; det var 28 år før Xerxes' overgang til Grækenland. Jeg meddeler nedenfor ordlyden af denne traktat i en så nøjagtig fortolkning, som det er mig muligt; thi så stor forskel er der også hos romerne mellem deres nuværende sprog og det gamle, at der er adskilligt i dette, som endog de kyndigste, selv efter et ihærdigt studium, kun med møje kan gøre rede for. Traktaten lyder omtrent således:

”På følgende vilkår skal der være venskab mellem romerne og deres forbundsfæller på den ene side og carthagerne og deres forbundsfæller på den anden. Romerne og deres forbundsfæller må ikke sejle udover Fagernæs [græsk: τὸ Καλὸν ἀκρότήριον], medmindre de tvinges dertil af uvejr eller af fjender; og hvis nogen mod sin villie bliver ført dertil, må han ikke købe noget eller tage noget dér udover, hvad der er nødvendigt til skibets udbedring eller til ofring, og han skal fjerne sig igen inden fem dages forløb. Hvis nogen kommer for at handle, må han ikke afslutte nogen forretning, uden at en udråber eller skriver er tilstede; men betalingen for alt, hvad der sælges i disses nærværelse enten i Libyen eller på Sardinien, skal staten garantere sælgeren. Hvis nogen romer kommer til den del af Sicilien, som carthagerne råder over, skal han i alle måder være juridisk ligestillet med disse. Carthagerne må ikke øve uret imod indbyggerne i Ardea, Antium, Laurentinum, Circeii og Terracina eller mod noget andet latinsk folk, der står under Rom. Hvis der er latinere, der ikke står under Rom, skal de også lade deres byer være i fred; men hvis de tager en af dem, skal de overgive den til romerne i uskadt stand. De må ikke bygge nogen skanse i Latium. Når de som fjender kommer ind i landet, må de ikke overnatte dér.” (3.22)

[3.23 rummer Polybs forklaring til ovenstående.]

Efter denne traktat sluttede de en til, hvori carthagerne har taget Tyros og Utica med, og til Fagernæs føjes endnu Mastia og Tarseion, udover hvilke de ikke vil have, at romerne må røve noget eller anlægge nogen by. Den lyder omtrent således:

”På følgende vilkår skal der være venskab mellem romerne og deres forbundsfæller på den ene side og borgerne i Carthago, Tyros og Utica samt deres forbundsfæller på den anden side. Hinsides Fagernæs, Mastia og Tarseion må romerne ikke røve noget eller handle eller anlægge nogen by. Hvis carthagerne tager en by i Latium, der ikke står under romerne, så må de beholde godset og mændene, men byen skal de give tilbage. Hvis carthagerne fanger folk, der ifølge skreven overenskomst lever i fred med romerne uden dog at være deres undersåtter, må de ikke føre dem til romerske havne; men bliver en ført til en sådan, og en romer dér lægger hånd på ham, skal han være fri. Den samme bestemmelse skal gælde for romerne. Hvis en romer tager vand eller rejseforråd fra en egn, som hører til carthagerens område, må han ikke, idet han således forsyner sig, forurette nogen, som carthagerne har fred og venskab med, og den samme bestemmelse skal gælde for carthagerne. Hvis det sker, skal det ikke være genstand for privat søgsmål, men regnes for en forbrydelse imod det offentlige. På Sardinien og i Libyen må ingen romer drive handel eller anlægge nogen by, og ingen må blive liggende dér, end indtil han har fået proviant eller istandsat sit skib. Hvis uvejr fører ham dertil, skal han skynde sig bort inden fem dage. I den del af Sicilien, som carthagerne råder over, og i Carthago må en romer foretage sig alt og sælge alt, hvad den carthagiske borger har lov til. Det samme gælder for en carthager i Rom.” (3.24)

[Resten af paragraffen rummer Polybs kommentar til denne traktat.]

Den sidste traktat endelig sluttede romerne ved den tid, da Pyrrhos gik over til Italien, førend carthagerne begyndte krigen om Sicilien. I denne traktat stadfæstes alt, hvad parterne tidligere var kommet overens om; men der gøres følgende tilføjelse:

”Hvis det romerske eller carthagiske folk indgår et formeligt forbund med Pyrrhos, skal de gøre det på det vilkår, at det ene folk har lov til at komme det andet til hjælp i det land, der overfalder. Og hvilke af dem, der end trænger til hjælp, skal carthagerne levere skibene til sejladsen ud og hjem; men hvert folk skal udrede solden til sine egne tropper. Carthagerne skal også hjælpe romerne til søs, om det skulle behøves; men ingen af parterne må nøde besætningerne til at gå i land mod deres villie.” (3.25)

[I resten af paragraffen beskriver Polyb de eder, parterne svor på traktaternes overholdelse.]

I 3.27 citerer Polyb først fredstraktaten efter Første Puniske Krig i 241, hvor Karthago afstår Sicilien, og dens ”tillæg” fra 238 efter ”Den Libyske Krig” (romernes ultimative erobring af Sardinien under det karthagiske lejetropsoprør), omtaler dernæst aftalen med den karthagiske general Hasdrubal fra 226 (den såkaldte ”Ebro-traktat”) og slutter således:

Sådan var de retsforhold, der herskede mellem romerne og carthagerne fra begyndelsen og lige til Hannibals tid.

Om Philinos ved vi rent faktisk ikke andet end, hvad Polyb skriver. Det er udover det indledende citat kritiske bemærkninger i første bog, hvor der bl.a. gives følgende karakteristik: ”Ifølge sin hele indstilling og stadige forkærlighed for carthagerne ser nemlig Philinos i alt, hvad disse gør, kun forstandighed, hæderlighed og tapperhed, men i romernes foretagender ser han det modsatte...” (1.14.3).

Vi har imidlertid enkelte spredte oplysninger i andre kilder om romersk-karthagiske traktater før 264. Dem viderebringer jeg i det følgende (i egen oversættelse) i kronologisk rækkefølge efter forfatter.

Cato, origines frg. 84 (Peter):

22 år efter den firetyveårige lange krig brød karthagerne så traktaten for sjette gang.

Diodor 16.69.1 (om år 343, faktisk 348 f.v.t.):

I det år, hvor Lykiskos var arkont i Athen, hvor romerne valgte Marcus Valerius og Marcus Publius til konsuler, og hvor den 109. olympiade blev afholdt..., kom der for første gang et forbund i stand mellem romerne og karthagerne.

Diodor 22.7.5 (om år 279/78 f.v.t.):

Efter at have sluttet en alliance med romerne tog karthagerne 500 mænd ombord på deres egne skibe og sejlede over til Rhegion...

Livius 7.27.2 (om år 348 f.v.t.):

Og i Rom blev der sluttet en traktat med Karthagos gesandter, som var kommet for at bede om venskab og forbund.

Livius 7.38.2 (om år 340 f.v.t.):

Rygtet om denne bedrift blev ikke kun kendt i Italien; men også karthagerne sendte gesandter til Rom med lykønskninger og en gave i form af en guldkrone, som blev anbragt i Jupiters tempel på Capitol; den vejede 25 pund.

Livius 9.19.13 (om år 319 f.v.t.):

Og måske eftersom den karthagiske stat var forbundet med den romerske ved gamle forbundstraktater...

Livius 9.43.26 (om år 306 f.v.t.):

Og med karthagerne blev forbundstraktaten det år fornyet for tredje gang, og deres gesandter, som var kommet i den anledning, blev modtaget forekommende og fik gaver.

Livius per. 12 (om år 279/78 f.v.t.):

Traktaten med karthagerne blev fornyet for fjerde gang.

Livius per. 14 (om år 272 f.v.t.):

En karthagisk flåde kom Tarent til undsætning, hvorved karthagerne krænkede traktaten.

Servius, in Aen. 4.628:

”Lad (karthagernes) kyster stå imod romernes” hentyder enten til, at det i traktaten blev fastsat, at romerne ikke måtte nærme sig karthagernes kyster og karthagerne ikke romernes, eller til de førte krige til søs imellem romerne og karthagerne. ”Lad bølgerne slå imod bølger” hentyder til, hvad der ligeledes blev fastsat i traktaterne, nemlig at Korsika hverken var romernes eller karthagernes.

Dio Cassius 11.4 (om udbruddet af Første Puniske Krig):

Men en tilfældig omstændighed brød deres traktat og førte dem i krig. Formelt drejede konflikten sig om Messina og Sicilien; reelt...

Orosius, Historiae adversum paganos 3.7:

Imellem andre ulykker mener jeg også, man må opregne den første traktat med karthagerne, som nemlig blev indgået på denne tid; og det især da der af denne traktat opstod så alvorlige ulykker, at de synes at være begyndt med den. 402 år efter byens grundlæggelse blev der sendt gesandter fra Karthago til Rom, og de sluttede en traktat.

I lighed med Polyb nævner også Diodor og Livius, at romerne og karthagerne sluttede en traktat i 279/78. Eksistensen af denne traktat (”Pyrrhos-traktaten”) synes således ikke at have været til debat, hvad den heller ikke har været siden. Det er da også umiddelbart sandsynligt, at romerne med deres voksende magtområde i Syditalien og karthagerne med deres magtområde på Sicilien har haft en fælles interesse i en alliance imod kong Pyrrhos’ krigeriske ambitioner i vest.

”Philinos-traktaten” synes derimod at få en bekræftelse i Servius’ kommentar til Æneiden, dog med den tilføjelse, at Korsika også var nævnt (som udenfor beg-

ges interessesfære, hvorimod øen var karthagisk i 264 f.v.t. if. Polyb 1.10). Problemet er dog, at vi ikke ved, hvor Servius – der skrev i 300-tallet e.v.t. – har det fra.

Et andet indicium kunne være Livius' omtale af "Tarent-affæren" i 272 f.v.t., idet vi må spørge, hvad det var for en traktat (*foedus*), romerne hævdede, karthagerne overtrådte ved at sende Tarent en flåde til undsætning. (Mod hvem? Pyrrhos havde på dette tidspunkt trukket sig tilbage til Epiros.) Endnu et indicium kunne være Dio Cassius' lakoniske konstatering af traktatbrud i 264 f.v.t. Problemet er dog, at det græske *spondas* ikke nødvendigvis betyder en konkret traktat.

Vi kommer et skridt længere ved at se på de øvrige traktater. Ifølge Polyb blev den første traktat ("Polyb I") indgået i året efter de romerske kongers fald, dvs. 508 f.v.t. Han nævner dog ikke, hvor han har denne datering fra. Som det vil være de fleste af dette skrifs læsere velbekendt, er Roms tidlige historie behæftet med – mildt sagt! – stor usikkerhed; men Werner Huss (1985, pp. 91f.) anfører dog gode grunde til, at en sådan traktat kan have været indgået på dette tidspunkt. Bevises kan det selvsagt ikke.

Derimod siger Diodor udtrykkeligt, at den første traktat blev indgået i 348 f.v.t., og det er da også sådan, Orosius har læst Livius, der må formodes at være hans kilde hertil. Livius selv skriver kun, at der blev sluttet en traktat i dette år. Polyb giver ikke noget tidspunkt for den anden traktat ("Polyb II"). Hvis 508 er året for indgåelse af "Polyb I", kan "Polyb II" være indgået i 348, men hvis 348 er året for indgåelse af "Polyb I", kan "Polyb II" være indgået i 340 f.v.t., da karthagerne if. Livius sendte et gesandtskab til Rom. At Livius ikke udtrykkeligt nævner nogen indgåelse eller fornyelse af en traktat i denne sammenhæng, er ikke noget tvingende argument herimod. Vigtigere kunne måske være hans bemærkning om eksistensen af "gamle forbundstraktater" (*foederibus vetustis*) i 319 f.v.t. Det kan næppe være møntet på 348/340, men kan naturligvis gå på andre forhold.

Langt vigtigere er, at Livius udtrykkeligt nævner en traktatfornyelse i 306 f.v.t. Det skete "for tredje gang" (*tertio*), og han er konsekvent ved senere at omtale "Pyrrhos-traktaten" som en traktatfornyelse for "fjerde gang" (*quarto*). Hos Polyb er "Pyrrhos-traktaten" imidlertid den tredje i rækken og den sidste før Første Puniske Krigs udbrud. Hvis Livius har talt rigtigt, mangler der således en traktat hos Polyb, og Livius' tal bekræftes vagt af Catos bemærkning om, at karthagerne ved Anden Puniske Krigs udbrud brød traktaten "for sjette gang" (nemlig "Ebro, Sardinien- og Pyrrhos-traktaterne" samt "Polyb I og II" og "Philinos-traktaten?").

Polyb skriver udtrykkeligt, at "Pyrrhos-traktaten" begyndte med at stadfæste "alt, hvad man tidligere var blevet enig om", og det er her, den egentlige tvivl opstår. Det vil nemlig indebære – hvis vi tager hans gengivelse af den foregående traktat ("Polyb II") for pålydende – at karthagerne måtte tage "en by i Latium,

der ikke står under romerne”. Er det tænkeligt, at Rom ville have bekræftet en sådan bestemmelse i 279/78 f.v.t.? Ikke alene havde Rom fået fuld kontrol over Latium ved Latinerkrigens afslutning i 338, men Pyrrhos-krigen havde jo netop sit udspring i, at den romerske magt nu også var ved at udfolde sig i Syditalien!

Imod dette afgørende argument indvender Hoyos (1998, p. 9), at der var tale om en traktatfornyelse i 306, som ”conceivably” kunne have udeladt ”in Latin territory” eller have ændret det til ”in Italian territory’ in a re-engraved version”. Det virker dog ikke særligt overbevisende; jeg kender i al fald ingen parallel til, at man har foretaget en traktatfornyelse ved blot at radere i teksten på den bestående original. Tværtimod ville Polyb have haft et stærkere argument, hvis han havde kunnet påpege, at karthagerne havde akcepteret denne ændring uden tilsvarende ændringer eller justeringer af ordlyden i karthagisk favør.

Dermed er ”Philinos-traktaten” ikke bevist; men dens eksistens er dog sandsynliggjort på trods eller snarere på grund af Polybs skarpe afvisning.

Man kunne også spørge, om det var denne traktats eksistens, som gjorde, at det romerske senat ifølge Polybs fremstilling af krigsudbruddet (1.11.1-3) ikke støttede forslaget om at undsætte mamertinerne i Messana, som blev gennemtruffet af konsulerne. Det kan der dog også have været andre grunde til.

Tilbage står imidlertid at forklare Polybs fremstilling. Der er ingen grund til at beskyldte ham for direkte løgn. Hvorfor skulle han da overhovedet have nævnt Philinos’ påstand? Der er heller ingen grund til generelt at beskyldte ham for at være hyllet i romersk partiskhed (jf. generelt Walbank 1995 = 2002, pp. 258ff.). Ganske vist var der vel grænser for, hvor meget han ville genere sine romerske venner; men hans vurdering af den romerske historieskriver Fabius Pictor (1.14f.) gives sammen med og er lige så kritisk som hans ovenfor citerede karakteristik af Philinos, og han slutter direkte sin afvisning af traktaten ved at skrive følgende, der ikke blot er pro-romersk:

Hvis altså nogen går i rette med romerne med hensyn til overgangen til Sicilien af den grund, at de i det hele taget indgik venskab med mamertinerne og siden på deres opfordring kom dem til hjælp, og det, skønt disse ikke alene havde forbrudt sig mod Messene, men også mod Rhegium, vil hans uvillie derover synes velbegrunder; men hvis nogen tror, at de brød eder og aftaler ved at gå derover, er det indlysende, at han ikke kender sammenhængen. (3.26)

En anden mulighed er, at Polyb ikke kunne læse teksten. Vi ved ikke, hvor gode hans latinkundskaber var. Som citeret ovenfor (3.22) skriver han selv om den første traktat, at det er ”en så nøjagtig fortolkning”, som det er ham muligt, og hans efterfølgende konstatering af de vanskeligheder, ”endog de kyndigste” har

med ældre latin, tyder på, at han har søgt bistand til det sproglige, når han fandt det nødvendigt.

Det er på dette punkt, Toynbee (1965, p. 553) har givet det afgørende argument: Traktatens eksistens var "not in the public interest". Den var derfor blevet fjernet eller blev holdt skjult for Polyb, fordi dens ordlyd var en belastning for romernes påstand om det altid retfærdige i deres krige og om den "puniske troløshed" som årsagen til De Puniske Krige. Det så ikke godt ud, hvis der bag krigen lå et romersk traktatbrud, og det er måske ikke noget tilfælde, at Polybs fremlæggelse af traktatsspørgsmålet ligger i forlængelse af spørgsmålet om udbruddet af Anden Puniske Krig, hvor karthagerne ifølge Polyb (3.21) dels benægtede Ebrotraktatens eksistens, dels benægtede, at de var bundet af den, hvis den eksisterede.

Dette rejser selvfølgelig spørgsmålet om, hvorfor romerne brød traktaten, eller hvorfor nogle fremtvang afsendelsen af det romerske ekspeditionskorps på trods af den bestående aftale, eller med andre ord hele spørgsmålet om udbruddet af Første Puniske Krig. Det har der været ført en endnu længere debat om (som oftest med inddragelse af traktatsspørgsmålet); men det vil jeg ikke gøre meget ud af her, blot nævne det vel nok til dato mest interessante bud herpå, Hans-Joachim Gehrkes artikel fra 2002. Ifølge Gehrke havde de romerske beslutningstagere ikke forestillet sig et årelangt opgør med Karthago, men en hurtigt overstået krig om Messina og en let romersk sejr. Hans erklærede parallel er udbruddet af Første Verdenskrig, hvor det, beslutningstagerne forestillede sig som en sejrsparade, der ville være slut inden jul, som bekendt udviklede sig til mange års opslidende, ødelæggende – og i virkeligheden meningsløse kampe.

Note

Jeg har ofte gjort brug af dette emne i min undervisning som øvelse i historisk metode, og det vil føre for vidt at takke de kolleger og studerende, som med deres kritiske spørgsmål og forsøg på andre udlægninger har bidraget til at skærpe min agumentation; men jeg vil gerne sige min kone, *cand. mag.* Dorith Madsen tak for en kritisk gennemlæsning af den her bragte version.

Litteratur

- Badian, Ernest, 1958 *Foreign Clientelae, 264-70 BC*. Oxford. 1980 "Two Polybian treaties", *Miscellanea di Studi Classici in onore di Eugenio Manni I*. Roma, pp. 159-169.
- Gehrke, Hans-Joachim, 2002 "Die Römer im Ersten Punischen Krieg", Jörg Spielvogel (Hg.), *Res publica reperta. Zur Verfassung und Gesellschaft der römischen Republik und des frühen Prinzipats. Festschrift für Jochen Bleicken zum 75. Geburtstag*. Stuttgart, pp. 153-171.
- Hoyos, B.D. 1998 *Unplanned Wars. The Origins of the First and Second Punic Wars*. Berlin & New York.

- Huss, Werner, 1985 *Geschichte der Karthager*. (Handbuch der Altertumswissenschaft 3.8). München.
- Scardigli, B., 1991 *I trattati romano-cartaginesi*. Pisa.
- Scullard, H.H., 1989 "Carthage and Rome", *Cambridge Ancient History* 7.2, 2nd ed., pp. 486-569.
- Toynbee, Arnold, 1965 "The treaties between Rome and Carthage", *Hannibal's Legacy. The Hannibalic war's effects on Roman Life I*. London 1965, pp. 519-555.
- Walbank, Frank W. 2002 *Polybius, Rome and the Hellenistic World. Essays and Reflections*. Cambridge.